

3. Miksi vuonna 2040 rakastaisimme edelleen demokratiaa?

Perinteisen tarinan mukaan länsimaisen yhteiskunnan suurimpiin saavutuksiin kuuluvat demokraattisen hallintojärjestelmän luominen ja ylläpitäminen. Demokratiaa ylistetään varauksetta sivistyksen huipentumana ja kansakuntien ainoana oikeana päämääränä. Tätä pyhää vapauden, veljeyden ja tasa-arvon riemuvoittoa ei juuri ole tapana kritisoida. Demokratian ei kuitenkaan pitäisi olla mikään itseisarvo. Pikemminkin siihen pitäisi suhtautua ihmisten kehittämänä epätäydellisenä mallina, josta kehitys voi vielä päästä eteenpäin. Jo puoli vuosituhatta ennen ajanlaskumme alkua filosofi Herakleitos totesi, että ”vain muutos on pysyvää”. Demokraattisen hallintojärjestelmän nykyihannekaan ei ole ikuinen vaan pohja tuleville muutoksille.

Vuoteen 2040 on aikaa likimain saman verran kuin omasta syntymästani nykyhetkeen, siis minun näkökulmastani kokonainen elinikä. Miltä näyttää suomalainen hallintojärjestelmä seisoessani keski-ikäisyyden ikealaisella kynnyksellä? Teppo Eskelinen pohtii demokratian tilaa ja tulevaisuudennäkymiä Ulkopoliitikka-lehteen kirjoittamassaan puheenvuorossa ”Enemmän demokratiaa” (ulkopoliitikka.fi 7.3.2019). Eskelisen mukaan demokratiaa ja demokraattisia käytäntöjä tulisi kaikin keinoin edistää ”silloinkin, kun antidemokraattiset käytännöt vaikuttavat tehokailta, virtaviivaisilta ja ovat myös talouden suurtoimijoiden toiveiden mukaisia”. Tällaisena antidemokraattisena käytäntönä Eskelinen mainitsee muun muassa meritokratian eli pätevyyteen ja asiantuntijuuteen perustuvan vallan. Itse en kuitenkaan voi täysin yhtyä Eskelisen näkemyksiin demokratian ylivertaisuudesta.

Demokratiassa päätösten legitimitetti perustuu siihen, että enemmistö on jotakin mieltä. Se taas tuottaa ongelman, jos erilaisia kansanosia pitäisi kohdella tasapuolisesti, mutta ryhmien lukusuhteet ovat epätasaiset. Yksi mahdollinen vinouman luoja on väestörakenne, joka Suomessa monen muun hyvinvointiyhteiskunnan tavoin muuttuu aina vain eläkeläispainotteisemmaksi.

Ihmiset elävät pidempään ja ikäluokat pienenevät. Demokratian näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että nuorten ikäluokkien suhteellinen vaikutusmahdollisuus kapenee. Demokraattista järjestelmää markkinoidaan ajatuksella, että kaikilla on yhtäläinen mahdollisuus vaikuttaa. Yhtäläisyys ja yhdenvertaisuus on käytännössä kuitenkin monimutkaisempi asia kuin yhden äänen antaminen jokaiselle kansalaiselle. Jos äänestäjäkunnasta yhdeksäntoista vuoden päästä reilusti yli puolet on viisikymmentä ikävuotta ylittäneitä, voi olla vaikea motivoida nuorta sukupolvea vaaliurnille harmaantuvan kansanosan kumoon äänestettäväksi.

Demokratian ylevä periaate on, että jokaisen mielipide on yhtä tärkeä. On kuitenkin perusteltua kysyä, ovatko johonkin asiaan syvällisesti perehtyneen ja samasta asiasta omien arkiollettamusten pohjalta mielipiteensä muodostaneen henkilön kannat todella samanarvoisia. On todennäköistä, että energiatekniikan, ympäristötieteen ja yhdyskuntasuunnittelun ammattilaiset osaavat ehdottaa valtakunnan energiapolitiikkaan parempia ratkaisuja kuin henkilöt, jotka vastustavat ydinvoimaa vain periaatteesta ja ottamatta selvää eri vaihtoehtojen vaikutuksista. Teppo Eskelinen kuitenkin vastustaa asiantuntijavaltaa tästä huolimatta: ”Pätevyyden korostuessa arvaamattoman, osallistavan ja tasa-arvoisen päätöksenteon tila kapenee.” Eskelinen näkee hyvänä asiana päätöksenteon arvaamattomuuden ja sen, että päätökset perustuvat ihmisten mielipiteisiin, joiden muodostamiseen käytetyn ajatustyön määrästä ei ole mitään takeita. Eskelinen ehkä luottaa ihmisten rationaalisuuteen, mutta kyynisemmästä näkökulmasta ihmisellä on taipumus ajattelun laiskuuteen ja tunneperäiseen päätöksentekoon. Se taas johtaa päätöksiin, jotka eivät välttämättä ole lainkaan linjassa sen kanssa, mitä tiede pitää luotettavimpana tietona tai parhaana toimintavaihtoehtona.

Jukka Kekkonen ja Matti Taneli ovatkin huolissaan koulutuksen ja asiantuntemuksen merkityksen aliarvostamisesta mielipidekirjoituksessaan ”Koulutuksen merkitys on vaarassa kadota” (vartija-lehti.fi 20.10.2020). Kekkonen ja Tanelin mukaan ”demokraattinen oikeus- ja hyvinvointivaltio perustuu mahdollisuuksien tasa-arvoon ja reiluun kilpailuun, jossa meritokratiolla on tärkeä

merkitys”, ja ”[t]iettyihin tehtäviin pitää valita pätevyyden ja asiantuntemuksen eikä poliittisten lojaliteettien tai muun sopivuuden perusteella”. Kekkonen ja Taneli perustelevat näkemystään muun muassa sillä, että korkeakoulutus syventää ja parantaa ajattelua. Voisikin kuvitella, että esimerkiksi jostakin päätöksestä hyötyjä tavoittelevan on vaikeampi käännäyttää asiantuntijaa kuin asiaan perehtymätöntä puolelleen totuutta viistäen muotoilluilla argumenteilla. Tietämättömän mielipide on hedelmällistä maaperää lobbarille, ja niin sanottu kansan mielipide saattaa muuttua raflaavimmat repliikit esittävän kannaksi. Asiantuntija osaa todennäköisesti paremmin tunnistaa sen, mitä jätetään sanomatta tai jopa esitetään virheellisesti.

On kuitenkin myönnettävä, että meritokratiallakin on heikkoutensa. On helppo esittää argumentti, että asiantuntijoiden olisi tehtävä päätökset, koska he ovat parhaiten perehtyneet aiheeseen. Jää kuitenkin kysymys, millä perusteella valitaan se, jolla on paras tieto. Mikään keino mitata pätevyyttä ei ole syntynyt tyhjästä, vaan ihmiset ovat luoneet jonkin kriteeristön sitä varten. Monissa poliittisissa kysymyksissä usealle vaihtoehdolle on monia hyviä perusteluja. Juuri siitä syystä demokratiaa onkin alun perin tarvittu. Demokratia tuottaa arvovalintoja tilanteissa, joissa meritokratian olisi niitä vaikea perustella. Mikäli esimerkiksi tiede olisi arvioinut sekä vasemmistolaisen että oikeistolaisen työllisyyspolitiikan edut ja haitat suurin piirtein yhtä merkittäviksi mutta erilaisiksi, pitäisi edelleen valita, kumpi malli halutaan. Muutenkin meritokratialla on demokratiaa enemmän tekemistä yleisen hyväksynnän ja luottamuksen saavuttamisessa. Teppo Eskelisen sanoin: ”Demokratian liian usein sivuutettuja ydinkäsitteitä ovat osallisuus ja toivo. Osallisuus tarkoittaa yksinkertaisesti kaikkien kokemusta oman äänensä kuulumisesta.” Tieteellisesti pätevistä ratkaisumalleista ei ole iloa tilanteessa, jossa suuri osa kansasta kapinoi vastaan koettuaan tullessa ohitetuksi.

Jonkinlainen dualismi demokratian ja meritokratian välillä voisikin olla tavoittelemisen arvoisin hallintomalli, sillä kummallakin on yksinään puutteensa. Demokratian heikkous on siinä, että enemmistö voi olla väärässä varsinkin aiheista, joiden ymmärtäminen vaatisi syvällistä

asiantuntemusta. Asiantuntijatkin voivat toki olla väärässä, mutta todennäköisyys järkevälle ratkaisulle kasvaa, kun asiaan on syventynyt suuren osan elämästään. Meritokratiaa taas uhkaa legitimitetin puutos ja arvokysymysten ratkaisun mahdottomuus. Olennaista olisi saada yhdistettyä vallan yleinen hyväksyntä ja asiantuntemuksen arvostus. Ehkä erilaisiin luottamustehtäviin voisi alkaa vaatia vastuualueeseen liittyviä opintoja tai työkokemusta. Ehkä korkeakoulujen kannoille voisi luoda oman osuutensa päätöksenteossa. Puhdasta demokratiaa on pitkään pidetty parhaana mahdollisena tilanteena, mutta ehkä olisi aika miettiä, onko se sitä vielä vuonna 2040.